

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra církevního a civilního práva

Bakalářská práce

ÚLOHA KNĚZE VE SVÁTOSTI SMÍŘENÍ

Vedoucí práce: doc. Dr. Jiří Kašný, Th.D.

Autor práce: Mgr. Jana Maryšková

Studijní obor: Pastorační asistence

Ročník: třetí

2008

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

19. března 2008

Děkuji vedoucímu bakalářské práce doc. Dr. Jiřímu Kašnému, Th.D. za věnovaný čas, metodické vedení práce a odborné rady. Zároveň děkuji MUDr. Františku Maršákovi za věcné připomínky v průběhu psaní práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1 POHLED DO HISTORIE	8
2 KNĚZ JAKO SLUŽEBNÍK CÍRKVE	17
2.1 Eklesiologický aspekt.....	17
2.2 Kanonický aspekt	20
3 KNĚZ JAKO PROSTŘEDNÍK MEZI BOHEM A PENITENTEM ..	24
3.1 Antropologické hledisko	24
3.2 Kněz ve vztahu k Bohu	25
3.3 Kněz ve vztahu k penitentovi	27
3.3.1 Soudce	29
3.3.2 Lékař.....	31
3.3.3 Učitel	32
3.3.4 Zpovědní tajemství	33
4 KNĚZ NEBO PSYCHOTERAPEUT?	36
ZÁVĚR	40
Seznam zdrojů.....	42
Seznam zkratk	45
Abstrakt	46

Úvod

Svátost obrácení, svátost pokání, svátost odpuštění - to vše jsou názvy pro jednu a tutéž skutečnost, kterou starší generace zná spíše pod označením svátost zpovědi a mladší generace pro ni užívá dnes obvyklý název svátost smíření. Katechismus katolické církve z roku 1997 uvádí všechny tyto termíny ve stejném pořadí důležitosti, akcentuje však jejich různé funkce. *Svátost obrácení*, protože svátostně uskutečňuje Ježíšovu výzvu k obrácení a návratu k Otci, *svátost pokání*, protože posvěcuje osobní i církevní proces obrácení, lítosti a zadostiučinění (KKC 1423), *svátost zpovědi* jako místo odsouzení a vyznání hříchů, *svátost odpuštění* jako pramen odpuštění a pokoje, *svátost smíření* jako zdroj usmiřující Boží lásky (KKC 1424).¹

Tato svátost je také - častěji než jiné svátosti - předmětem úvah, diskusí a mnohdy i nepochopení. Hovoří se o krizi svátosti smíření, opakovaně se diskutuje² o posílení sociální dimenze svátosti smíření oproti dimenzi individuální. S tím souvisí tendence k častějšímu slavení společných kajících pobožností, které více zviditelňují obec věřících a ukazují souvislost viny a obrácení se společenstvím církve.

Mezi těmi, kteří stojí „vně“ společenství katolické církve, ale často i mezi samotnými věřícími, panuje řada mylných představ v souvislosti s touto svátostí. Jednou z nich je např. chápání svátosti jako „mechanického, automatického odpouštění hříchů“, které zcela opomíjí nutnost vnitřního obrácení a lítosti. Katolíkům tak bývá často vytýkáno, že mohou „hřešit podle libosti, neboť se z toho při nejbližší příležitosti zase vyzpovídají“. S tím souvisí i vyznání hříchů pojímané jako „výkon“, který bude po zásluze odměněn.

¹ SKOBLÍK, J. *Nova et vetera pro zpovědníky*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – nakladatelství Karolinum, 1999, s. 21.

² Ttadičně v německy mluvících zemích, viz např. Baumgartner, Nikolasch aj. *Ze současné doby viz např. článek K. Baumgartnera : Eine neue Chance für die Beichte?* Dostupné na WWW : <http://www.seelsorgeamt-freiburg.de/fileadmin/gemeinsam/ifp/ifp-2007-1.pdf>

Nejčastější námitky zpravidla směřují k osobě kněze jako prostředníka mezi člověkem a Bohem ve svátosti smíření. Pro mnohé je obtížné představit si „na místě Krista“ kněze, který je starý, nedoslýchavý, při zpovědi usíná nebo se opakovaně ptá na již jednou řečené apod. Ale i v případě mladého, sympatického, „charismatického“ kněze se objevují otázky typu „K čemu kněz ve svátosti smíření?“, „Já si to s Bohem vyřídím sám, nepotřebuji žádného prostředníka“. Nechceme-li ty, kteří se – s upřímnou snahou porozumět – takto ptají, jednoduše odbýt odkazem na katechismové poučky, je nutné, abychom tuto otázku nejprve položili sami sobě a pokusili se ji uspokojivě zodpovědět.

Svátost smíření má řadu aspektů a v této krátké práci se nelze dotknout všech. A to ani v případě užšího vymezení tématu, neboť se otevírají stále nové otázky a další možná témata. V souvislosti s osobou kněze by se tak dalo hovořit např. o syndromu vyhoření, nebezpečí transferu, o postavení kněze v současné společnosti, o proměně chápání kněžské služby v budoucnu v případě, že dojde k rozpadu tradičních územních farností, jak dnes předpovídá např. prof. T. Halík, který rovněž uvažuje o nových modelech pastorační praxe církve³, nebo o situaci starých a osamělých kněží. Pro svou práci jsem si z tohoto širokého spektra zvolila téma kněz a jeho úloha ve svátosti smíření. Důvodem byly právě ony stále se opakující a nutno přiznat i zneklidňující otázky kladené nám, katolíkům, těm, kteří - byť pokřtěni - zatím ještě nenašli cestu do kostelních lavic a plného společenství církve, kteří ji však poctivě hledají a snaží se porozumět.

Při zpracování bakalářské práce jsem se opírala o relevantní literaturu, která je dnes k dispozici v dostatečném množství. Spektrum bylo široké - od knih zabývajících se vývojem liturgických forem svátosti pokání, vztahu teologie a psychologie, přes knihy z oblasti církevního práva, církevní dokumenty, až po literaturu, v níž se o své zkušenosti ze svátosti smíření podělili sami kněží. Cílem

³ Srov. http://www.halik.cz/clanky/cirkev_ident.php
http://www.halik.cz/rozhovory/katolicky_tydenik_duben2006.php

práce je pokusit se zodpovědět již výše zmíněnou otázku o úloze kněze ve svátosti smíření a tomu odpovídá i členění práce. První kapitola přináší krátký pohled do historie vývoje svátosti pokání, druhá pak ukazuje kněze jako zástupce církve pojímané na jedné straně jako Boží lid, na druhé straně jako instituce s vlastním právním řádem. Třetí kapitola se zabývá vztahem Bůh - zpovědník - penitent a jejich interakcí a konečně ve čtvrté kapitole se zamýšlím nad rozdílem mezi zpovědníkem a psychoterapeutem a odlišným přístupem k hříchu.

1 Pohled do historie

Ptáme-li se dnes na úlohu kněze ve svátosti smíření, měli bychom se také zeptat, jak vypadala zpovědní praxe v rané církvi. Vyznávali křesťané v prvních a následujících staletích své hříchy knězi? Jakou podobu vlastně měla svátost smíření?

Mnozí lidé se domnívají, že zpověď zavedla katolická církev. V jistém smyslu ano, neboť zpověď je svátostí Nové smlouvy, kterou Ježíš zpečetil svou krví. „Pak vzal kalich, vzdal díky a podal jim ho se slovy: „Pijte z něho všichni. Neboť toto jest má krev, která zpečetí smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů“ (Mt 26,27-28).⁴ Určité „náznaky zpovědi“ však nalezneme již ve Starém zákoně. „Když se tedy čímkoli z toho provinil, ať vyzná, čím se prohřešil, a přivede Hospodinu jako pokutu za prohřešek, jehož se dopustil, samici z bravu, ovci nebo kozu, v oběť za hřích. Pro jeho hřích vykoná za něho kněz smířící *obřady*“ (Lv 5,5-6). Bůh tedy vznáší požadavek na vyznání hříchů, poté žádá hříšníky o zadostiučinění a nakonec, aby to vše učinili prostřednictvím kněze.

Protože člověk je před Bohem hříšný a stále znovu do hříchu upadá, hrálo v náboženském životě Izraele důležitou roli napomínání k pokání a obrácení. Několikrát v průběhu roku bylo pamatováno na rituální formy pokání jak pro společenství, tak pro jednotlivé věřící. Asi nejznámější je liturgie Dne smíření, která měla celému národu připomínat jeho vinu, vést k vyznání hříchů a vyprošovat od Boha odpuštění a smíření (Lv 16). K pokání patřily i vnější projevy jako půst, nošení kajícího oděvu, posypání popelem, až po hlasité nářky a pláč. Často však zůstávalo jen u těchto vnějších projevů. Proti nim vystupovali proroci, kteří ukazovali, že pouhé vykonání ritu nestačí, ale že je nutné obrácení srdce, nová orientace člověka. „Nyní tedy, je výrok Hospodinův, vraťte se ke mně celým srdcem, v postu, pláči a nářku. Roztrhněte svá srdce, ne oděv, vraťte

⁴ HAHN, S. *Bože, buď milostivý*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2006, s. 13.

se k Hospodinu, svému Bohu, neboť je milostivý a plný slitování, shovívavý a nejdříve milosrdný. Jímá ho lítost nad *každým* zlem“ (Jl 2,12-13).⁵

Také Nový zákon zná smíření s Bohem. Podobně jako proroci volá Jan Křtitel k obrácení ve svém kázání na poušti. S obrácením Jan spojuje křest a ohlašuje křest na odpuštění hříchů. „To se stalo, když Jan Křtitel vystoupil na poušti a kázal: „Čiňte pokání a dejte se pokřtít na odpuštění hříchů“ (Mk 1,4). Ten, kdo vyznal své hříchy a nechal se Janem pokřtít, vyznal tím své obrácení k Bohu a začlenil se do společenství těch, kteří očekávali příchod Mesiáše. Požadavek radikálního obrácení najdeme i v mnohých Ježíšových podobenstvích (např. Mt 13,44-46).

O nutnosti trvalého pokání věděla i prvotní křesťanská obec. Již za času apoštolů udělala zkušenost s tím, že je společenstvím hříšných, slabých lidí, kteří stále potřebují Boží odpuštění, neboť člověk, i když je pokřtěn, může propadnout hříchu. O tom, jak se obec věřících měla chovat ve zvlášť závažných případech, píše apoštol Pavel v 1. listu Korintským. Vyzývá obec, aby hříšníka na čas „odstranila ze svého středu a vydala ho satanu ke zkáze těla a záchraně ducha“ (1 K 5,5). Smyslem tohoto soudu však nemělo být definitivní vyloučení hříšníka ze společenství, ale to, aby došel lítosti a obrácení a mohl být přijat zpět a zachráněn. Dokud je hříšník vyloučen z odpouštějícího společenství církve, nemůže mít jako křesťan ani plné společenství života s Bohem.⁶ Již prvotní církve tedy znala praxi vyloučení, *exkomunikace* ze společenství Božího lidu. Ta se však týkala jen nejtěžších provinění. K odpuštění všedních hříchů dostačovala modlitba, půst, almužny či konání dobrých skutků.⁷

O veřejném pokání píše koncem 2. století Tertulián. Nazývá jej „*exomologésis*“ - vyznání hříchů. Hříšník se sám musel obžalovat a odsoudit, musel dojít k poznání, jak velkou vinou je zatížen a musel ji v srdci před Bohem vyznat. Toto vyznání však muselo být i veřejné, před obcí, neboť i vůči ní se hříšník provinil. Hříšníci plnili své pokání veřejnou formou a byli jako kající

⁵ NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 11-13.

⁶ Tamtéž, s. 19-22.

⁷ ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 231.

označení i navenek - postili se, posypávali popelem, nosili kající oděv, nestříhali si vlasy a vousy, nesměli se mýt, apod. Prosili obec o přímluvy a modlitby a především byli dočasně vyloučeni z eucharistického společenství. Znovupřijetí se konalo vzkládáním rukou ze strany představeného, zatímco celá obec pronášela za kajícího přímluvy. Na znamení znovupřijetí byl hříšník opět připuštěn ke slavení eucharistie a smíření s církví se tak stalo znamením plného smíření s Pánem a skrze něj s Bohem Otcem.⁸

V prvních křesťanských staletích platilo, že tuto formu církevního pokání lze přijmout jen jedenkrát za život. V Hermově Pastýři, spisu ze 2. století, jsou - vzhledem k očekávání brzkého příchodu Páně - pokřtění, kteří upadli do hříchu, vyzýváni k obrácení, které je možné jen jednou. „Pane, dím, slyšel jsem od některých učitelů, že není jiná (možnost) obrácení, než ta, když jsme sestoupili do vody a přijali odpuštění našich předchozích hříchů.“⁹ Církevní pokání je chápáno jako opakování křtu, jako „poslední záchranné prkno po ztroskotání“, jako „obtížný křest“¹⁰. Kvůli této analogii se křtem smělo být pokání konáno jen jedenkrát za život. Tento princip neopakovatelnosti církevního pokání měl po celý starověk neomezenou platnost. Pokud člen církve po skončeném pokání znovu závažným způsobem zhřešil, byla církev přesvědčena, že již nelze nic dělat, jen prosit za tohoto hříšníka, aby jej Bůh přesto neodvrhl.¹¹ „Ale já ti pravím, dí, že bude-li po onom velkém a šlechetném povolání někdo ďáblem pokoušen a zhřeší, má jednu (možnost) obrácení; bude-li nadále hřešit a obracet se, není to takovému člověku nic platné - těžko bude žít.“¹²

Seznam hříchů, za které se ukládalo veřejné pokání, se u různých autorů liší. Třemi základními byly odpad od víry, vražda nebo cizoložství. Pokud se křesťan

⁸ NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 28-29.

⁹ Pastýř Hermův. Přel. D. Drápal. In *Spisy apoštolských otců*. Praha : Kalich, 2004, s. 214.

¹⁰ NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 29.

¹¹ Tamtéž, s. 30.

¹² Pastýř Hermův. Přel. D. Drápal. In *Spisy apoštolských otců*. Praha : Kalich, 2004, s. 214.

nedopustil těchto vážných provinění, svátost smíření nepřijímal.¹³ Lehké hříchy se nevyznávaly, k jejich odpuštění sloužila pravá lítost, askeze, milosrdná láska, odpuštění nepřátelům či vyznání laikovi.¹⁴

Od 3. století dochází ke změně ve vyznání hříchů. Kající obdoby vstupoval do kajícího období buď na základě vlastního vyznání nebo na základě rozhodnutí biskupa v případě veřejně známých hříchů. Pokud se nejednalo o veřejně známý skutek, nevědělo společenství, za jaký hřích se kající kaje.¹⁵ Adolf Adam ve své knize *Liturgika* uvádí: „Odhlédneme-li od určitých odchylek v různých dobách a na různých místech, sestávalo veřejné pokání z následujících fází: ze soukromého vyznání před biskupem nebo jeho zástupcem, z přijetí do stavu kajících s určením kajících úkonů, z vyloučení z účasti na eucharistické liturgii, případně přijímání eucharistie.“¹⁶ Znovupřijetí do církve, tzv. rekonciliace (usmíření), se v Římě konalo zpravidla na Zelený čtvrtek, kdy biskup vzkládal ruce na kající a modlil se nad nimi. Všeobecně platilo výše zmíněné pravidlo, že takovýto smírný kající úkon lze podstoupit jen jednou za život.¹⁷ Doba pokání mohla trvat i několik let, v některých krajinách se kajícím ukládalo celoživotní pokání. Proto se začínají kající úkony odsouvat až těsně před okamžik smrti a ze svátosti smíření se postupně stává svátost umírajících.¹⁸ Alternativou ke kajícímu období byl vstup do řehole. Ten, kdo složil řeholní sliby, byl zproštěn kajících závazků a povinnosti veřejného pokání.

V raném středověku se objevuje nová forma pokání, která měla svůj původ v kláštorech Irsko a Skotska a byla mnichy při jejich misijní činnosti přinesena na pevninu. Vycházela z odlišné kající praxe v mnišských komunitách. Mnich vyznával svou vinu spolubratrovi, který většinou nebyl knězem, a prosil ho o modlitbu. Doba pokání byla zpravidla kratší než u veřejného církevního pokání,

¹³ ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003, s. 24.

¹⁴ Tamtéž, s. 26.

¹⁵ Tamtéž, s. 24.

¹⁶ ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 231-232.

¹⁷ Tamtéž, s. 232.

¹⁸ Tamtéž, s. 232; dále NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 32.

po jejím uplynutí byl kající znovu přijat do plného společenství mnichů a jeho vina byla považována za odpuštěnou. Toto se mohlo dít opakovaně. Kající skutky nebyly navíc spojovány jen s těžkými, ale i s lehčími proviněními. Nejednalo se vlastně o svátost smíření, ale o prostředek k duchovnímu růstu. Mniši začali tuto kající praxi považovat za vhodnou i pro laiky, o které pečovali. Začali je rozhřešovat podobným způsobem jako své provinilé spolubratry.¹⁹

Tato forma pokání měla jednu velkou pastorační přednost - mohla být opakována libovolně, neboť pro každý hřích byl stanoven tzv. tarif (seznam hříchů s příslušnými sankcemi). Kající vyznal své hříchy knězi a obdržel od něj rozhřešení. Kající skutek, který musel být původně vykonán před rozhřešením, směl nyní následovat až po něm. Ukládal se podle seznamů v kajících knihách, penitenciálech.²⁰ Tresty podle tarifů bylo možné zaměnit za odpovídající náhradu, pro tyto záměny rovněž existovaly příslušné knihy. Patřila sem např. recitace žalmů, breviáře, recitace chórové modlitby aj. V době vlády Karla Velikého platilo pravidlo konat za veřejné hříchy pokání veřejné a za skryté hříchy pokání skryté.²¹

Počátky soukromé zpovědi je tedy třeba hledat, kromě krize veřejného pokání, v mnišské kající praxi. Na důležitosti nabývá vyznání hříchů co do počtu a druhu, postupně se prosazuje názor, že je třeba vyznávat i všední hříchy. Vše se odehrává soukromou formou, bez přítomnosti společenství, bez veřejného vyznání hříchů, bez formálního vyloučení a také bez rekonciliace za účasti obce. Pokání se začíná individualizovat, tak jak to známe z osobní zpovědi dnes.²² Na kontinentě tak vedle sebe stojí dvě praxe pokání. Veřejné, ukládané za těžké hříchy, a soukromé, tzv. „ušní zpověď“ iroskotských mnichů, které se stále více prosazuje.

¹⁹ Srov. ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003, s. 28-29.

²⁰ ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 232.

²¹ ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003, s. 32.

²² NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 34.

Ve vrcholném středověku se zásadně mění pohled na pokání. Jestliže dosud šlo o to nalézt odpovídající pokání, které vyléčí hřích, nyní je již samo vyznání hříchů chápáno jako pokání, neboť ve vyznání se projevuje lítost a obrácení hříšníka, stejně jako jeho ochota napravit se. Tomáš Akvinský prohlašuje, že podstatné svátostné znamení nepotřebuje spoluúčast obce, ani ritus, jako např. vzkládání rukou, ale pouze vyznání hříchů a absoluci kněze, který nyní již nevyprošuje, jako dříve, Boží odpuštění deprekativní (přímluvnou) modlitbou, ale sám na místě Boha a v jeho zmocnění rozhřešuje hříšníka: „Já tě rozhřešuji ...“.²³ Důležitá je nyní samotná zpověď a kněžské rozhřešení. Dále přetrvávají jiné možnosti odpuštění hříchů, např. vyznání laikovi v nebezpečí smrti, známou formou pokání byla také pěší pout'. „Na Západě byla zpověď rezervována pro kněze dříve než na Východě, ale dlouhou dobu i zde figurovala možnost v nouzi se vyznat jáhnu nebo dokonce i laikovi“, uvádí L. Zerhau a odkazuje na Lanfranka z Canterbury: „Můžeme se zpovídat ze svých tajných hříchů klerikovi jakéhokoli stupně ... čistý člověk očistí hříšného v nepřítomnosti klerika ... čteme, že určití Otcové vedli duše; není však psáno, že byli vysvěceni.“²⁴

Čtvrtý lateránský koncil v roce 1215 předepisuje pro těžké hříchy povinnou zpověď jedenkrát do roka. Mimo výjimečné případy se věřící museli zpovídat svému faráři, jinak byla jejich zpověď neplatná. Leo Zerhau cituje v knize *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích* 21. kánon IV. lateránského sněmu: „Každý věřící obou pohlaví musí upřímně vyznat všechny své hříchy svému farnímu knězi“²⁵ Také řeholníci musí nyní podstupovat pokání před církevním představeným. Zdůrazňuje se zpovědní tajemství, v případě jeho porušení musel kněz strávit zbytek života v nejpřísnějším klášteře.

Po Tridentuském koncilu (1545-1563) se zpověď stává individualistickou svátostí. Upouští se od veřejného pokání a prosazuje se soukromá, „ušní zpověď“,

²³ NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 35.

²⁴ ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003, s. 35.

²⁵ Srov. IV. lateránský koncil, cap. 21 : *De confessione facienda et non relevanda a sacerdote, et saltem in Pascha communicando*. (DS 812).

tz. vyznání hříchů, poučení kněze, uložení kajícího skutku a rozhřešení. Ve Francii v 16. století se však v postní době lze ještě setkat i s pokáním veřejným.²⁶ Zpověď se z oltářního prostoru přesunuje do zpovědnice, kde je kněz od kajícího oddělen mřížkou. Kněz už tedy může vzkládat ruce na kajícího pouze symbolicky. Hříšník je povinen „z božského práva vyznat všechny jednotlivé smrtelné hříchy“²⁷ co do druhu a počtu, rozhřešení může dát pouze kněz, který má jurisdikci, tedy pravomoc k platnému udílení svátosti smíření.²⁸ Tento vývoj směrem k individuální zpovědi znamenal v latinské církvi zeslabení veřejně sociálního charakteru svátosti smíření. Častým jevem bylo čistě formální chápání, redukováno na pouhý výčet hříchů, bez opravdové lítosti. Zároveň s tímto vývojem ustupovala stále více do pozadí liturgie pokání.

Druhý vatikánský koncil (1962-1965) se v podstatě drží tridentské podoby zpovědi, jen do ní doporučuje zařadit četbu Božího slova.²⁹ Rozhřešení je formulováno méně právnicky, s větším důrazem na milosrdnou lásku Boha Otce.³⁰ Kajícího je nadále povinen vyznat své těžké hříchy individuálně knězi. Obřady pokání však znají také svátostné smíření pro více kajících se soukromou zpovědí a jako mimořádnou formu v naléhavých případech svátostné smíření pro větší počet kajících se společným vyznáním a rozhřešením.³¹ Koncil znamenal ani ne tak formální změnu zpovědního ritu, jako spíše pokus naplnit jej novým duchem. Snažil se o posílení liturgických prvků, zdůraznění společného jednání křesťanů a souvislosti lítosti a obrácení se společenstvím církve. „Ti kdo přistupují ke svátosti pokání, dostávají od Božího milosrdenství odpuštění urážek, kterých se proti Bohu dopustili, a zároveň se smiřují s církví, kterou zranili svými

²⁶ ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003, s. 33.

²⁷ Srov. Tridentýský koncil, sess. XIV : *Canones ad utramque doctrinam*. Can. 7 (DS 1707).

²⁸ Tamtéž, sess. XIV : *Doctrina de sacramento poenitentiae*. Cap. 7. : *De casuum reservatione* (DS 1686).

²⁹ Srov. *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, s. 12-17.

³⁰ ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003, s. 40.

³¹ Srov. *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, s. 14-17.

hříchy a která svou láskou, příkladem a modlitbou pracuje na jejich obrácení“ (LG 11).

Jak je z výše uvedeného patrné, historie svátosti smíření je pestrá a v průběhu staletí zaznamenala řadu změn. V prvních křesťanských staletích mělo pokání výrazný eklesiologický a v případě exkomunikace a vyloučení z účasti na eucharistické slavnosti také kanonický rozměr. Křesťané vyznávali své hříchy veřejně biskupovi nebo jím ustanovenému zástupci. Biskup také přijímal kajícíky, kteří se provinili těžkým hříchem, zpět do církevního společenství a vyprošoval pro ně - spolu s obcí věřících - Boží odpuštění přímluvnou modlitbou. Byla zde i navenek vyjádřena solidarita představeného obce (biskupa), společenství věřících a kajícíka. Kněz v tomto období nezaujímal ve svátosti smíření takové postavení, jak jej známe dnes. S příchodem iroskotských misionářů na kontinent se zpověď postupně začíná individualizovat a oslabuje se její eklesiologický charakter. Stává se stále více „věcí mezi knězem a kajícím“, bez viditelného vztahu ke společenství církve. Protože pokání podle penitenciálních knih umožňovalo jeho častější opakování, vyvstala potřeba většího počtu kněží. Svátost tedy přestává být doménou biskupů a stává se záležitostí kněží vůbec. V době vrcholného středověku kněz již nevyprošuje, jako dříve, Boží odpuštění deprekativní (přímluvnou) modlitbou, ale sám na místě Boha a v jeho zmocnění rozhřešuje hříšníka. Čtvrtý lateránský koncil „posílil“ pozici kněze ve svátosti smíření, když stanovil pro její platnost povinnost vyznat hříchy svému farnímu knězi. Tridentský koncil pak znamená definitivní příklon k soukromé, „ušní“ zpovědi, tak jak ji známe dnes, a tím i ke „zprivátnění“ svátosti smíření. „Mizí liturgicky vyjádřená solidarita mezi kajícím a zpovědníkem.“³² Změnu v tomto směru přináší Druhý vatikánský koncil v nových Obřadech pokání. Tak jako všechny církevní obřady se i svátost pokání přizpůsobovala různým potřebám a kulturám. Proměňovala se její vnější forma

³² ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003, s. 38.

a nelze s určitostí říci, že v budoucnu již k žádné takové změně nedojde. Základ svátosti smíření se však nezměnil. Zůstala „nepřetržitou a trvalou službou odpuštění a uzdravení“.³³

³³ HAHN, S. *Bože, buď milostivý*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2006, s. 35.

2 Kněz jako služebník církve

Zeptáme-li se, komu vlastně vyznáváme své hříchy, pak musíme odpovědět, samozřejmě Bohu, neboť jen On může odpouštět naše hříchy. Tuto moc odpouštět však Bůh skrze Ježíše Krista svěřil apoštolům a jejich nástupcům. V den svého zmrtvýchvstání se Ježíš zjevil svým učedníkům a řekl jim: „Přijměte Ducha svatého. Komu odpustíte hříchy, tomu jsou odpuštěny, komu je neodpustíte, tomu odpuštěny nejsou“ (J 20,22-23). I když z Ježíšových slov plyne, že slova o moci odpouštění hříchů směřovala přímo k učedníkům, nelze jejich pravomoc vidět odděleně od společenství. Apoštolové a jejich nástupci, jako představitelé církve založené Kristem a oživované jeho Duchem, mohou svůj úkol plnit jen v jejím rámci.³⁴ „(...) Bůh pak udělí odpuštění hříchů prostřednictvím církve, která působí skrze službu kněží“.³⁵

Ve 4. století píše sv. Basil: „Hříchy se musí vyznat těm, kterým bylo svěřeno vysluhování Božích svátostí“.³⁶ A ve stejném století píše sv. Ambrož: „Kristus dal svou moc apoštolům a z apoštolů přešla na kněze“.³⁷ Protože tedy kněz, který je vysluhovatelem svátosti smíření, jedná jako služebník a zástupce církve, má jeho služba vždy také eklesiologický (církvev jako společenství Božího lidu) a kanonický (církvev jako instituce reprezentující náboženství a vyžadující právní rámec) aspekt.

2.1 Eklesiologický aspekt

Jak bylo výše řečeno, svěřil Kristus z moci své božské autority moc odpouštět hříchy lidem (KKC 1441). Udělil jim však i další pravomoc, a to „svazovat“ a „rozsvazovat“. „Dám ti klíče království nebeského, a co odmítneš na zemi, bude odmítnuto v nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato v nebi“ (Mt 16,19). Ježíš užívá tato slova v souladu se starozákonním rabínským chápáním, kde „svázat“

³⁴ Srov. NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 23.

³⁵ *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, s. 9.

³⁶ HAHN, S. *Bože, buď milostivý*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2006, s. 45.

³⁷ Tamtéž, s. 45.

a „rozvázat“ znamenalo posuzovat, zda někdo zůstane ve společenství s vyvoleným národem, nebo zda bude oddělen od společného života a bohoslužby.³⁸ Tuto moc, která je v 16. kapitole Matoušova evangelia dána Petrovi, posléze přijala od Krista církev. „Amen, pravím vám, cokoli odmítnete na zemi, bude odmítnuto v nebi, a cokoli přijmete na zemi, bude přijato v nebi“ (Mt 18,18). Dostala tak pravomoc prostřednictvím svých služebníků, kněží, smiřovat hříšníky s církví - přijímat je zpět do svého lůna a tím i do plného společenství života s Bohem, či je z tohoto společenství vylučovat. Smíření s církví je tak neodlučitelné od smíření s Bohem (KKC 1445).

Hovoříme-li zde o církvi jako odpouštějícím společenství spásy, pak je také třeba objasnit, koho nebo co si lze pod tímto pojmem představit. Církev ve smyslu Božího lidu tvoří lidé ze všech končin světa, a to bez ohledu na barvu pleti, rasu, národnost, pohlaví, vzdělání, kteří jsou pokřtěni a věří v Krista. K tomuto společenství tzv. *ecclesia militans* (církev bojující, tj. pozemská, skládající se z lidí hříšných a chybujících), patří také *ecclesia triumphans* (církev vítězná, tj. spasená v nebi) a *ecclesia patiens* (církev trpící, tj. duše v očistci). Všechny tyto „části“ pak tvoří živé společenství věřících - Boží lid, tajemné tělo Kristovo, či ikonu Trojice, tedy církev.

Odpuštění a smíření mezi křesťany je, jak bylo výše řečeno, zprostředkováno člověkem a má vždy eklesiologický charakter. Pokud křesťan ublíží jinému člověku, měl by se nejprve smířit s ním, požádat jej o odpuštění a napravit své pochybení. Neboť všichni křesťané jsou údy jednoho těla - církve, a „trpí-li jeden úd, trpí spolu s ním všechny. A dochází-li slávy jeden úd, všechny se radují spolu s ním“ (1 K 12,26). Když Kristus do odpuštění hříchů zapojuje jiného člověka, naznačuje tím, že hřích není jen věcí soukromou. Je to zlo, které prostupuje celým společenstvím a tedy i náprava se musí dít v tomto společenství - prostřednictvím člověka zplnomocněného církví. Kajícník se tedy ve svátosti smíření obrací také na církev, zastupovanou knězem, neboť jí svým jednáním ublížil. A celá církev - bojující, trpící v očistci i vítězná v nebi - vychází hříšníkovi vstříc a přijímá jej

³⁸ HAHN, S. *Bože, buď milostivý*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2006, s. 25-26.

zpět do svého lůna. To je vyjádřeno i ve slovech rozhřešení, pronášených knězem: „(...) ať vám (ti) skrze tuto službu církve odpustí hříchy a naplní vás (tě) pokojem, (...)“.³⁹

V liturgii po eucharistické modlitbě následuje jako další část eucharistické slavnosti přijímání – komunio (communio = společenství). Tímto obřadem křesťané nepřijímají jen krev Kristovu, ale také tělo Kristovo, tedy církev, tj. každého bratra a sestru. Nelze přistupovat k přijímání, odmítám-li se smířit se svým bližním. „Přinášíš-li tedy svůj dar na oltář a tam se rozpomeneš, že tvůj bratr má něco proti tobě, nech svůj dar před oltářem a jdi se nejprve smířit se svým bratrem; potom teprve přijď a přines svůj dar“ (Mt 5,23-24). Smír je podmínkou našeho společenství s Bohem. Eucharistie se v tomto bodě úzce dotýká svátosti smíření.

Při individuální zpovědi však eklesiologický charakter často ustupuje do pozadí. Kajícník (penitent) vyznává většinou jen své osobní pochybení a málokdy si je vědom toho, že svým hříchem zraňuje nejen sebe, ale také církev a především Boha. Otázka je, jak na tento aspekt v „soukromé“ svátosti smíření poukázat. Dobrou možností je jistě společná modlitba zpovědníka a penitenta s prosbou, aby Pán provázel jejich konání svou pomocí. Stejně tak by zpověď měla být zakončena modlitbou kněze, která dosvědčuje pomoc církve při obrácení a smíření s Bohem. „Na tuto svátost ať se připraví kněz i kajícník především modlitbou. Kněz ať vzývá Ducha svatého, aby od něho obdržel světlo a lásku; a kajícník ať porovná svůj život s Kristovým příkladem a přikázáními a ať prosí Boha za odpuštění svých hříchů“.⁴⁰

Právě v „soukromé“ zpovědi je důležité, aby byla tato dimenze stále znovu zdůrazňována, aby zpověď nebyla mylně chápána jen jako prostředek individuálního uzdravení. Z modliteb má být patrné, že křesťan ve svém hříchu a ve své lítosti není ponechán sám sobě, ale že se za něj přimlouvá celá církev, tj. jak „pozemská“, tak „nebeská“.⁴¹ Při slovech svátostného rozhřešení, kdy kněz

³⁹ *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, s. 30.

⁴⁰ Tamtéž, s. 12.

⁴¹ Srov. NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 84.

vzkládá ruce (nebo alespoň pravou ruku) nad hlavu kajícíka, se v tomto znamení rovněž naznačuje smíření a znovuzачlenění hříšníka do společenství církve.

Další možností zdůraznění eklesiologické dimenze je společná liturgie smíření. Při slavení ve společenství, kdy křesťané vyznávají viny před sebou navzájem a prosí o odpuštění, kdy jejich modlitby směřují k celému společenství církve a zahrnují všechny jeho části, je - více než v privátní individuální zpovědi - patrná souvislost viny a obrácení s tímto společenstvím. Zároveň je zde také zřetelnější, že láska k Bohu se může realizovat jen v žité lásce k bližnímu. K lidskému životu patří jak stránka společenská, tak i osobní, a obojí se promítá i do křesťanské zpovědi.⁴²

2.2 Kanonický aspekt

Dosud jsme o církvi hovořili jako o Božím lidu, mystickém Těle, jehož hlavou je Kristus a údy jednotliví křesťané. To je však jen jedna ze složek, kterou je církev jakožto svátost tvořena. Kromě složky neviditelné milosti, která je vždy přítomna, je zde i složka viditelného znamení - církev je lidská organizace, která má svou strukturu, správu, hierarchické uspořádání a jakožto organizace potřebuje své normy a rovněž i sankce. Ve většině společnosti je církev vnímána právě v tomto smyslu. Jak bylo výše řečeno, církev ustanovil Kristus a dal jí strukturu reprezentovanou dvanácti apoštoly s Petrem jako jejich hlavou (KKC 765). „Konstitutivním prvkem úřadu v církvi je vůle vzkříšeného Krista předat své poslání na apoštoly a darovat jim Ducha sv. pro činnost v církvi.“⁴³ Hierarchická struktura úřadů biskupa, kněze a jáhna s vymezením jejich pravomocí má své kořeny již v období přelomu 1. a 2. století⁴⁴ a toto hierarchické uspořádání platí - s proměnami v různých etapách historického vývoje - v církvi dodnes.

⁴² Srov. NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974, s. 44.

⁴³ DOLISTA, J. *O podstatě kněžské služby*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 34.

⁴⁴ Srov. ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 260-261.

Kodex kanonického práva (CIC) z roku 1983 církev nedefinuje, ale pracovně ji vymezuje v kánonu 204: „(...) Tato církev, v tomto světě ustavená a uspořádaná jako společnost, je skutečně katolickou církví, řízenou nástupcem Petrovým a biskupy ve společenství s ním“ (kán. 204 § 2). Viditelná církev má svůj právní řád, jehož součástí jsou právní předpisy, tzv. kanonické právo. Odvětví kanonického práva jsou kodifikována v platném CIC; patří sem např. ústavní právo, řeholní právo, sakramentální, manželské, majetkové nebo procesní právo a další. V takto vymezené církvi je i kněz jako její reprezentant vázán právním rámcem. Má svá práva a své povinnosti, musí splňovat určité předpoklady pro vysluhování svátostí a musí dodržovat povinnosti při i po jejich udělování.

Protože smířením s Bohem pověřil Ježíš své učedníky (J 20,22-23), viděla vždy církev v biskupech jejich nástupce a nositele této moci, kteří ji delegují na své spolupracovníky - kněze. V případě svátosti smíření je tedy hlavním předpokladem pro udělovatele kněžské svěcení. „Jedině kněz je udělovatelem svátosti smíření“ (CIC kán. 965). To však samo nestačí. K platnému udílení svátosti smíření musí být kněz vybaven také mocí řídicí, tzv. zpovědní jurisdikcí (kán. 966). Ta je podle CIC dána ze zákona, z důvodu úřadu nebo na základě pověření (kán. 967-969). Svátost svěcení, která byla výše zmíněna, je na jedné straně kanonickoprávní skutečností - dochází při ní ke změně kanonického stavu⁴⁵, na druhé straně při ní její příjemce získává nezrušitelné znamení. To je také důvodem, proč může v nebezpečí smrti platně a dovoleně rozhřešovat kajícíka od všech hříchů a trestů kterýkoli kněz (i stížený kanonickým trestem) (kán. 976, kán. 986, § 2).

Při udílení svátosti smíření zpovědník nejedná formálně, pouze jako „oficiální“ zástupce církve, ale má na zřeteli také pastorační aspekty. Zpovědník se věrně drží nauky učitelského úřadu církve a norem církevního práva (kán. 978, § 2), jedná však také jako soudce a lékař (kán. 978, § 1), při kladení otázek postupuje s rozvahou a uvážením (kán. 979). Je-li kajícík disponovaný, tzn. odvrátil se od hříchu, projevil lítost nad spáchanými činy a učinil předsevzetí v budoucnu se

⁴⁵ Nejlépe je tato skutečnost patrná u jáhenského svěcení, kdy se z laika stává klerik. Srov. CIC kán. 266, § 1, dále srov. HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 284-285.

jich již nedopouštět, a žádá-li rozhřešení, zpovědník mu je neodepře (kán. 980). Rozhřešení tedy není ponecháno na libovůli zpovědníka. Protože individuální a úplná zpověď s rozhřešením tvoří jediný řádný způsob, kterým se věřící, vědomý si těžkého hříchu, smiřuje s Bohem a církví (kán. 960), je kněz povinen zajistit, aby bylo možné zpovídat se, kdykoli o to věřící rozumně žádají, a aby dny a hodiny byly stanoveny vhodně pro kajícíky (kán. 986, § 1). Ve výběru zpovědníka má křesťan svobodu, může si zvolit i kněze jiného obřadu, je-li tento vybaven zpovědní jurisdikcí (kán. 991).

Důležitou povinností zpovídajícího kněze je povinnost zachovat absolutní mlčenlivost o tom, co se dozvěděl od penitenta ve svátosti smíření, tzv. zpovědní tajemství (kán. 983, § 1). Porušení zpovědního tajemství zpovědníkem podléhá nejprísnějšimu trestu (kán. 1388, § 1). Tímto ustanovením je otevřen prostor pro upřímné a úplné vyznání všech těžkých hříchů kajícíka, a to zejména v případě, vyznává-li se z hříchu proti pátému či šestému přikázání. Strohá dikce kanonického práva zde tedy obsahuje rovněž pastorační a do jisté míry psychologický aspekt.

Protože církev je nejen Kristovo tajemné tělo, ale také společnost s hierarchickým uspořádáním, nejen duchovní společenství, ale i viditelné shromáždění (LG 8), musí mít i navenek zřetelná pravidla ke společnému životu. Ta jsou vyjádřena souborem kánonů, které mají každému členu církevního společenství zajišťovat jeho práva a upravovat jeho povinnosti. Tak, jako člověk musí respektovat pravidla soužití, stane-li se občanem státu, zavazují jej i církevní zákony, stane-li se křtem osobou v církvi. Liturgická událost zde tedy má i právní dosah. Podobné je to např. u svátosti eucharistie. Ačkoli hřích sám nemá právní povahu, přesto - je-li „těžký, zjevný a dotýčný v něm tvrdošijně setrvává“ - zakládá pro udělovatele právní povinnost odmítnout takové osobě účast na přijímání eucharistie (kán. 915). Pouhé právní pojetí by však samo o sobě bylo nedostačující. Ze svátosti smíření by tak učinilo soud s důrazem na porušení zákazů a příkazů obsažených v kanonickém právu. To by bylo vnímáno jako soubor norem, které omezují lidskou svobodu. Zákony, at' již jsou součástí civilního, či církevního práva, znamenají na jedné straně svobodu, na druhé straně

mohou člověka omezovat a spoutávat. Je proto třeba vždy hledat správnou cestu mezi mechanickým vykonáváním zákona a porozuměním konkrétní lidské situaci. Kompetence kněze ve zpovědnici tedy nemohou být jen v oblasti kanonického práva, ale také v oblasti morální teologie a psychologie.

3 Kněz jako prostředník mezi Bohem a penitentem

3.1 Antropologické hledisko

Svátost smíření se týká celého člověka v jeho psychofyzické jednotě. Kristus, před kterého v této svátosti předstupujeme, aby nás uzdravil, se nás dotýká v naší celistvosti - těla, duše i ducha.⁴⁶ Tak jako jiné svátosti má i svátost smíření vedle složky neviditelné milosti rovněž složku viditelného znamení. Zatímco např. ve křtu je tímto viditelným znamením omytí pravou vodou a trinitární slovní forma, ve svátosti smíření jsou jím slova rozhřešení pronášena zpovědníkem a doprovázena vzkládáním rukou resp. pravé ruky. Konkrétní osoba - zpovědník zde tedy vstupuje s penitentem do interakce. Důležitým prvkem svátosti smíření je proto komunikace. Ta probíhá na několika rovinách.

V první rovině vede hříšník vnitřní rozhovor sám se sebou, když dospívá k poznání vlastního pochybení a je schopen nahlédnout pravdu o sobě.⁴⁷ Další rovinou je komunikace kajícíka s Bohem, která však může být zastřena penitentovou snahou omlouvat své jednání a svádět vinu na druhé. Skutečný dialog s Bohem by se proto měl projevit v třetí rovině - v komunikaci kajícíka se zpovědníkem.⁴⁸

Teprve v okamžiku, kdy je zpovědník svědkem rozhovoru penitenta s Bohem, může korigovat jeho názory ohledně viny a hříchu, kontrolovat jeho vyznání a proměnit vnitřní monolog ve skutečný dialog. „(...) Poctivá úvaha nad vlastním hříchem je jako komunikačním prostředkem dotažena teprve slovem, protože myšlenka nemá takovou obrysovou přesnost“.⁴⁹ Proto také při zpovědi vyznáváme své hříchy hlasitě - slovem, nejen v srdci či v mysli. „Srdcem věříme k spravedlnosti a ústy vyznáváme k spasení (...)“ (Ř 10,10).

Konečně poslední, ale neméně důležitou rovinou komunikace je vztah mezi kajícím a obcí věřících. Zde hříšník zakouší smíření s církví, znovupřijetí do

⁴⁶ McMANUS, J. *Uzdravující síla modlitby*. Praha : Pastorační středisko AP, 1995, s. 3-4.

⁴⁷ Srov. SKOBLÍK, J. *Nova et vetera pro zpovědníky*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – nakladatelství Karolinum, 1999, s. 39.

⁴⁸ Tamtéž, s. 40.

⁴⁹ Tamtéž, s. 24.

jejího společenství a solidaritu při obtížích na další duchovní cestě. Svátost smíření má tedy své aktéry, k nimž patří Bůh (subjekt odpuštění), kněz jako služebník církve (zprostředkovávající odpuštění) a penitent, stojící před Bohem se svou vinou, která je předmětem svátosti smíření, a žádající o odpuštění.

3.2 Kněz ve vztahu k Bohu

Vztah kněze k Bohu se uskutečňuje ve dvou směrech. Kněz je ve svátosti smíření zástupcem Krista (a tedy i Boha, kterého jsme svým hříchem urazili) a církve. Zároveň však sám vstupuje před Boha jako hříšník a ačkoli má propůjčenou soudcovskou moc, nestojí „nad kajícím“, ale vedle něho jako bratr a spoluhříšník.

Jan Pavel II. proto ve své apoštolské adhortaci *Reconciliatio et paenitentia* zdůrazňuje potřebu a prospěšnost časté zpovědi nejen laiků, ale i kněží. „Duchovní a pastýřský život kněze, stejně jako bratří laiků a řeholníků, závisí na neustálém a svědomitém přijímání svátosti pokání. (...) U kněze, který by se již nezpovídal ze svých hříchů nebo se zpovídal špatně, by byla dotčena samotná kněžská funkce a výkon jeho kněžských povinností (...)“.⁵⁰

Kněz je znamením a nástrojem milosrdné Boží lásky k hříšníkovi (KKC 1465). Je jakýmsi „spojovacím článkem“ mezi penitentem a církví a skrze ni s Bohem. Při svátosti smíření tedy na prvním místě stojí kněz jednající „in persona Christi“ (v osobě Krista), až poté přichází vztah k němu jakožto lidskému důvěrníkovi. Přicházíme-li se zpovídat knězi, neznamená to, že jsme vyloučili Boha. Právě naopak. Ve svátosti smíření se zpovídáme Bohu, ale před knězem, který je znamením daným nám Kristem. Svátost ustanovil Kristus, aby nás omilostnil. „(...) a navíc na rozdíl od jiných dobrovolných skutků pokání svátost se vysluhuje mocí Krista, není tedy výsledkem našeho úsilí či přímluvou kněze - zpovědníka“.⁵¹ Teologický termín, který se zde užívá, zní *ex opere operato* - prostým udělením, to znamená, že „svátost se neuskutečňuje spravedlností

⁵⁰ *Reconciliatio et paenitentia: Postsynodální apoštolská adhortace Jana Pavla II. o smíření a pokání v dnešním poslání církve* (2.12.1984). Praha : Zvon, 1996, s. 80.

⁵¹ HAHN, S. *Bože, buď milostivý*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2006, s. 117.

člověka, který ji uděluje nebo přijímá, ale mocí Boží“ (KKC 1128). Proto také kněz, který sám může být hříšný, slabý a chybný, uděluje platně rozhřešení.

Svátost smíření, ačkoli se v ní vždy jedná o intimní a osobní setkání penitenta (a konečně i zpovědníka) s Bohem, není soukromou záležitostí. Hříchem jsme nenarušili jen svůj vztah k Bohu (vertikální rovina), ale zranili jsme i sami sebe a v neposlední řadě také druhé lidi (horizontální rovina). Kněz tu tedy zastupuje také všechny ty, které neznáme, kteří jsou však stejně jako my údy jednoho těla - církve a trpí naším hříchem. Tomuto zástupu lidí se nemůžeme omluvit osobně, ale pouze prostřednictvím Krista, a toho ve svátosti smíření zastupuje zpovědník.⁵²

Služba kněze je, jak již bylo řečeno, znamením. Nesmíme však ztratit ze zřetele, že znamení nemá moc samo o sobě, ale je „nástrojem“ Božím. Přílišný důraz na vnější, hmotné znamení by tak snadno mohl překrýt milost, kterou provází.⁵³

Každý kněz je však také člověk se všemi svými chybami, slabostmi a pochybnostmi. I on stojí před Bohem jako hříšník, který potřebuje uzdravení ve svátosti pokání. „Má moc nad hříchem druhého, zároveň však má hřích moc nad ním“.⁵⁴ Nemůže rozhřešit sám sebe, i on je zde odkázán na jiného zpovědníka. Proto může dobře chápat situaci penitenta, být s ním solidární, dodávat mu odvahy k překonání studu a vyznání vin před všemohoucím Bohem a ke smíření s ním. Obřady pokání k tomu uvádějí: „Ať už je kající jakkoli zdrcen svým hříchem, pocitem studu, hanby, měl by mít pocit, že je chápán a přijímán nikoli pro dobrou vůli zpovědníka, ale pro odpouštějící lásku Boha a viditelnou přítomnost a uzdravující dotek a odpuštění Krista ve svátosti smíření“.⁵⁵

Kněz „zastupuje“ Krista nejen vykonáváním svého kněžského úřadu, ale i svým osobním životem v pravdě a ve svatosti. Proto by pro něj svátost smíření měla být zdrojem vlastního obrácení, proměny a posvěcení, porozumění sobě samému a tím i druhým. „Každý zpovědník totiž zpovídá tak, jak se sám zpovídá;

⁵² Srov. PIŤHA, P. *Zpověď, svátost smíření*. Praha : Poustevník, 2006, s. 18-19.

⁵³ AUGUSTYN, J. *Svátost smíření: Inspirace nejen pro zpovědníky*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 15-16.

⁵⁴ SKOBLÍK, J. *Nova et vetera pro zpovědníky*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – nakladatelství Karolinum, 1999, s. 40.

⁵⁵ *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, s. 11.

hříchy kajícníků posuzuje takovým způsobem, jakým předtím posoudil své vlastní“.⁵⁶ Je důležité, aby byl kněz schopen vnímat „vnitřní zranění“ způsobená hříchem a mohl tak ve svátosti smíření zprostředkovat nejen Boží usmíření, ale i jeho pokoj. Usmíření slouží osvobození od hříchu, pokoj vnitřnímu uzdravení. Když kněz pronáší slova rozhřešení: „Ať ti Bůh skrze tuto službu církve odpustí hříchy a naplní tě pokojem (...)“, vykonává zároveň obě tyto služby.⁵⁷

3.3 Kněz ve vztahu k penitentovi

Dosud jsme hovořili především o eklesiologickém a kanonickém aspektu kněžské služby. Ve svátosti smíření se však vždy setkávají také dvě konkrétní osoby - penitent a zpovědník. Zpovědník je ve svátosti smíření svědkem našeho - mnohdy nelehkého - rozhovoru s Bohem, přijímá v jeho „zastoupení“ naše vyznání a sdílí s námi Boží odpuštění. To, že se zpovídáme konkrétnímu člověku, má však ještě další význam. Umožňuje nám vyznávat se pravdivě, bez kličkování, zamlžování a přikrášlování. Teprve „tváří v tvář“ druhému člověku si plně uvědomíme závažnost a důsledky svého jednání.

K vykonávání této náročné služby musí být zpovědník vybaven odborným vzděláním v různých odvětvích teologie, zejména morální teologie, kanonickém právu, ale také v psychologii, pedagogice, aj. Kromě toho však musí mít i „nezbytné lidské vlastnosti, totiž moudrost, rozvážnost, soudnost a důslednost, prostoupené mírností a laskavostí a především musí sám vést opravdový a upřímný duchovní život“.⁵⁸

V interakci zpovědník - penitent hraje, jak již bylo zmíněno, důležitou roli komunikace. Ta by neměla být jednostranná, mělo by jít o dialog. Zpovědník má pozorně naslouchat, dát najevo (pastorační) zájem, vůli pomoci, povzbudit, ale i napomenout. Důležitým komunikačním prostředkem je také hlas, pohled, gesto.

⁵⁶ AUGUSTYN, J. *Svátost smíření: Inspirace nejen pro zpovědníky*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 19.

⁵⁷ McMANUS, J. *Uzdravující síla modlitby*. Praha : Pastorační středisko AP, 1995, s. 31.

⁵⁸ *Reconciliatio et paenitentia: Postsynodální apoštolská adhortace Jana Pavla II. o smíření a pokání v dnešním poslání církve* (2.12.1984). Praha : Zvon, 1996, s. 70-71.

Z nich může vnímavý a pozorný zpovědník rozeznat, zda penitent něco nezamlčuje, zda je jeho snaha napravit se upřímná.

Kodex kanonického práva (CIC/1983) v kánonu 979 uvádí rozvahu a uvážlivost při kladení otázek. Ta je důležitá zejména tehdy, přichází-li kající ke svátosti smíření po delší době, vyznává-li se z hříchu proti pátému či šestému přikázání, je-li silně introvertní nebo hledá-li teprve svou cestu k Bohu. Nedostatek taktu a úcty ze strany zpovědníka může způsobit velkou a hlubokou křivdu, která může penitenta na další léta odradit od návštěvy zpovědnice. „Zpověď není soukromým setkáním. Uskutečňuje se v rámci společenství církve a je „oficiální“ službou církve. Proto také zpovědník nemá právo *zajímat se o ty oblasti kajícího života, jejichž poznání není nutné k správnému hodnocení jeho jednání. Nesmí také nikdy užívat slov, která urážejí city, i když tato slova neporušují zásady spravedlnosti a lásky,*“⁵⁹ cituje J. Augustyn ve své knize *Svátost smíření* Jana Pavla II.

Lidské situace, se kterými se zpovědník ve svátosti smíření setkává, jsou často velmi složité. Z výše uvedeného důvodu však kněz nesmí dát najevo své pohoršení, údiv nebo zděšení nad skutky, ze kterých se kající ve zpovědi vyznává. J. Augustyn opět cituje : „Jak připomíná Jan Pavel II. zpovědníkům „(...) *důležitou povinností zpovědníků je ulehčit kajícímu vyznání hříchů. Dbát o úplnost zpovědi, naprosto nezbytnou u těžkých hříchů (...), mít starost o to, aby se zpověď nestala praxí odstrašující a nepříjemnou*“.⁶⁰ A Katechismus katolické církve k tomu dodává: „Zpovědník není pánem, ale služebníkem Božího odpuštění“ (KKC 1466).

Kromě svátosti smíření dnes kněží v některých farnostech nabízejí možnost přistoupit k tzv. duchovnímu rozhovoru. Ten se může odehrávat ve zpovědní místnosti nebo v prostoru kostela, trvá zpravidla delší dobu než obvyklá zpověď a nemá přímo charakter svátosti smíření, ani ji nenahrazuje. Tak jako svátost smíření, není ani duchovní rozhovor pouhým „vypovídáním se“. Z něj plynoucí

⁵⁹ AUGUSTYN, J. *Svátost smíření: Inspirace nejen pro zpovědníky*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 26.

⁶⁰ Tamtéž, s. 25-26.

radly sice nejsou pro věřícího závazné, mohou mu však pomoci lépe překonávat případná úskalí, která se v jeho duchovním životě vyskytnou, mohou jej správně nasměrovat a zároveň lépe disponovat k přijetí svátosti smíření. Protože duchovní rozhovor postrádá „svátostnou dimenzi“, přistupují k němu také nevěřící, či nepraktikující, pro které by jinak duchovní vedení v rámci svátosti smíření nebylo možné.

V souvislosti s vysluhováním svátosti smíření se hovoří o řadě úloh, které by měl zpovědník plnit. „Když kněz uděluje svátost pokání, plní službu dobrého pastýře, který hledá zbloudilou ovci, anebo službu dobrého samaritána, který ošetřuje rány, či otce, který čeká na marnotratného syna a přijímá ho při jeho návratu, spravedlivého soudce, který nedělá rozdíl v osobách a jehož soud je zároveň spravedlivý a milosrdný“ (KKC 1465). Tradičně se mluví o trojím úřadu soudce, lékaře a učitele.

3.3.1 Soudce

U mnohých věřících přetrvává představa Boha jako přísného soudce, který nemilosrdně trestá každé provinění. S tím pak koresponduje chápání zpovědi jako soudu, kde kajícník je v roli obžalovaného a zpovědník „zastupující“ Boha, v roli soudce. Z takto právně pojímané svátosti smíření se však zcela vytrácí Boží láska a milosrdenství, stejně jako bratrský přístup zpovědníka. Ten je vnímán jako úřední zástupce církve, kterému je nutné formálně vyznat všechny těžké hříchy co do počtu a závažnosti, abychom po přijetí trestu (pokání) obdrželi „osvobozující rozsudek“. Výsledkem takového přístupu ke zpovědi bývají otázky typu - „kolikrát ještě smím hřešit, abych mohl přistupovat k eucharistii? „Je to či ono hřích?“ K hříchu se zde přistupuje jako k vnějšímu porušení a přestoupení zákazů či příkazů. Ve svátosti smíření skutečně do jisté míry „předjímáme“ Boží soud na konci časů, jeho srovnání se světským soudem je však pouze analogické. Bůh se ve svém vztahu k člověku nedá „odradit“ žádným proviněním - „kde se rozmohl hřích, tam se ještě mnohem více rozhojnila milost“ (Ř 5,20).

Má-li zpovědník správně posoudit závažnost hříchů, uložit vhodné pokání a udělit rozhřešení, musí vědět, jaké hříchy kajícník spáchal (podle počtu,

závažnosti, okolností) a posoudit jeho lítost. Proto je nezbytné osobní, hlasité vyznání hříchů. Pokud se zpovědník domnívá, že se penitent úplně nevyzpovědal, klade doplňující otázky. O opatrnosti, uvážlivosti a taktu při jejich kladení již byla řeč. Spíše než soudce se zde však zpovědník projevuje jako otec přijímající zpět svého marnotratného syna (L 15,11-32), jako pastýř hledající zatoulanou ovečku (L 15,1-7). Proto také může s otcovskou a bratrskou laskavostí říci: „Už nehřeš, aby tě nepotkalo něco horšího!“ (J 5,14). V mnohých farnostech se dnes zdůrazňuje spíše duchovní doprovázení penitenta oproti chápání kněze jako soudce. S tím také souvisí přesunutí svátosti smíření ze zpovědnice do zpovědní místnosti, kde zpovědník a penitent sedí naproti sobě a kde je možné lépe navázat otevřený a přátelský dialog.

Po vyznání hříchů ukládá zpovědník penitentovi pokání, které na sebe kající bere na odčinění hříchů a změnu života. Pokání by mělo být úměrné vině penitenta. Zpravidla se jedná o modlitbu, četbu vhodného místa z Písma, skutek milosrdenství nebo službu bližnímu. Cílem je napravit nespravedlnosti způsobené hříchem Bohu, bližnímu a zabránit budoucím hříchům. Význam pokání je tedy ochranný a léčivý.

Nejdůležitějším úkonem kněze ve svátosti smíření je rozhřešení. Zpovědník zde plní úlohu nejen soudce, ale i lékaře. Rozhřešení, které jako prostředník Božího odpuštění uděluje, je „účinným znamením Božího působení a zmrtvýchvstání z duchovní smrti“.⁶¹ To se nejvíce projeví tehdy, vyznává-li kající smrtelný hřích. Celá formule rozhřešení zní: „Bůh, Otec veškerého milosrdenství, smrtí a vzkříšením svého Syna smířil se sebou celý svět a na odpuštění hříchů dal svého svatého Ducha; ať vám (ti) skrze tuto službu církve odpustí hříchy a naplní vás (tě) pokojem. Uděluji vám (ti) rozhřešení ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“⁶² Tato slova svátostného rozhřešení doprovází zpovědník vztažením rukou (ruky) a znamením kříže nad kajícím, který projevil lítost a obrácení. Je to okamžik, ve kterém se kající setkává s odpouštějící Boží láskou a Božím milosrdenstvím, které jej proměňují

⁶¹ *Reconciliatio et paenitentia: Postsynodální apoštolská adhortace Jana Pavla II. o smíření a pokání v dnešním poslání církve* (2.12.1984). Praha : Zvon, 1996, s. 78.

⁶² *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, s. 30.

a obnovují. „A dám vám nové srdce a do nitra vám vložím nového ducha. Odstráním z vašeho těla srdce kamenné a dám vám srdce z masa“ (Ez 36,26). Skrze viditelné vnější znamení dává Bůh kajcíníkovi neviditelnou milost. Není to žádný magický úkon, který zpovědník ve svátosti smíření koná, je to projev moci „svazovat a rozsvazovat“, kterou Kristus kněžím svěřil, moci, jejímž pramenem je *mysterium paschale*, velikonoční tajemství.⁶³ V něm se křesťan prostřednictvím svátosti smíření očišťuje a proměňuje tím, že umírá a vstává s Kristem. Velikonoční událost vždy vyžaduje akt víry. Víra je základem, na kterém stojí všechny svátosti, tedy i svátost smíření.

3.3.2 Lékař

Svátost smíření má soudní charakter na základě pravomoci, kterou Kristus zpovědníkům dal, zároveň má však také léčivou funkci. V evangeliích Ježíš často vystupuje jako lékař, který „povolává hříšníky k pokání, neboť lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní“ (L 5,31n). Druhou úlohou, kterou by měl zpovědník ve svátosti smíření plnit, je tedy úloha lékaře. O ní se zmiňuje i starý pramen *La Didachè ou l'enseignement des douze apôtres*. V článku XV. je zde vznesen požadavek na biskupa, aby byl mužem „tichým, nezištným, pravdivým a zkušeným“ a „sloužil službou proroků a lékařů“ (l'office de prophètes et de docteurs).⁶⁴ V českém překladu je na stejném místě užito slova „učitel“⁶⁵. V osobě zpovědníka se spojují obě tyto služby.

Zpovědník je svědkem a zároveň pomocníkem při našem rozhovoru s Bohem. Má nás povzbudit, dodat odvahy, ale také korigovat náš názor na závažnost vlastních hříchů a pochybení. Může nás upozornit, že nemluvíme přesně, že se snažíme omlouvat své chyby, místo abychom pravdivě vyznali hříchy. Zároveň nám může pomoci v situaci, kdy ze studu či rozpaků nejsme schopni sami vyznat určitý hřích. Tím, že jej zpovědník „nazve pravým jménem“, z nás sejme toto

⁶³ Srov. HALÍK, T. *Noc zpovědníka: Paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 20.

⁶⁴ Srov. <http://www.encyclopedie-universelle.com/didache.html>

⁶⁵ Srov. Učení dvanácti apoštolů (Didaché). Přel. D. Drápal. In *Spisy apoštolských otců*. Praha : Kalich, 2004, s. 22.

břemeno a současně ukáže, že nám dobře rozumí a chápe nás. Jak výstižně uvádí P. Kolář: „I když už uznám vlastní hřích, pořád ve mně ještě zůstává touha dostat se z toho sám, vlastní silou. Neradi předstupujeme před Boha jako hříšníci. Brání nám v tom vysoké mínění, které o sobě máme; rádi bychom se před setkáním s ním „upravili“ do přijatelné podoby, „pořádně se ustrojili“, než se mu objevíme na očích“.⁶⁶

Obřady pokání zdůrazňují, že kajícník má „na svou nemoc dostat odpovídající lék“ (č. 6c).⁶⁷ Je proto nezbytné, aby zpovědník poznal hříchy kajícníka a aby tak mohl uložit vhodné pokání, které bude lékem proti hříchu a pomůže k obnově a uzdravení křesťanského života. To však vyžaduje, aby penitent přistupoval ke zpovědníkovi s důvěrou, umožnil mu nahlédnout do svého nitra a především, aby úplně a pravdivě vyznal své hříchy. Jen tak může zpovědník „poznat stav nemocného, aby ho mohl léčit a uzdravit“.⁶⁸

3.3.3 Učitel

O úloze učitele výslovně nehovoří ani Katechismus katolické církve, ani Kodex kanonického práva a není zmíněna ani v apoštolské adhortaci Jana Pavla II. *Reconciliatio et paenitentia*. Má však ve svátosti smíření své místo. Úkolem zpovědníka jako učitele je poučit kajícníka o všem, co je v daný okamžik nutné pro platné a dovolené přijetí svátosti smíření. To se týká především článků víry, které je třeba pro přijetí svátosti nezbytně znát a podmínek pro její platné a dovolené přijetí.⁶⁹ Zjistí-li například zpovědník, že penitent operuje s mylným svědomím (např. něco mylně pokládá za těžký hřích), poučí ho. Stejně tak pokud se kajícník zaviněně či nezaviněně mýlí. Toto poučení má vést ke změně penitentova smýšlení a chování. Zpovědník má penitentovi pomoci porozumět podstatě hříchu, pohnutkám, které k němu vedly, formovat pravou lítost a „vyvést“ jej z jeho pochybení.

⁶⁶ KOLÁŘ, P. *Také se neradi zpovídáte?* Praha : SOCIETAS, 1994, s. 12.

⁶⁷ *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, s. 9.

⁶⁸ *Reconciliatio et paenitentia: Postsynodální apoštolská adhortace Jana Pavla II. o smíření a pokání v dnešním poslání církve* (2.12.1984). Praha : Zvon, 1996, s. 77.

⁶⁹ Srov. SKOBLÍK, J. *Nova et vetera pro zpovědníky*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – nakladatelství Karolinum, 1999, s. 73.

Je výhodou, má-li penitent svého stálého zpovědníka. Ten jej zpravidla dobře zná i s jeho chybami, vinami, se všemi silnými i slabými stránkami. Rozpozná lépe než on sám překážky mezi ním a Bohem a může ho tak lépe duchovně vést a účinněji plnit úlohu soudce, lékaře a učitele ve svátosti smíření.

3.3.4 Zpovědní tajemství

Svátost smíření by se měla odehrávat v ovzduší vzájemné důvěry. Zpovědník předpokládá, že penitent přichází s upřímnou snahou napravit se, lituje svých hříchů, touží usmířit se s Bohem a církví a změnit vnitřní orientaci svého života. Penitent na druhé straně oprávněně očekává, že skutečnosti, které zpovědníkovi svěří, zůstanou chráněny pečeti zpovědního tajemství.

Zpovědník je po svátosti smíření, a to i tehdy, když nebylo uděleno rozhřešení, povinen zachovat tzv. zpovědní tajemství. Již ve 13. století musel kněz, který jej porušil, strávit zbytek svého života v nejpřísnějším klášteře.⁷⁰ „Zpovědník si je vědom toho, že jako Boží služebník poznal skryté věci svědomí svého bratra, a že je proto vázán svatě zachovat pečeť svátostného mlčení“.⁷¹ Kodex kanonického práva (CIC) z roku 1983 v kánonu 983 rozlišuje *sacramentale sigillum* „svátostné zpovědní tajemství“⁷² je neporušitelné; proto nesmí zpovědník nic vyradit na kajícího ani slovem, ani žádným jiným způsobem a z žádného důvodu“ (kán. 983, § 1) a *secretum*⁷³ „povinností zachovat tajemství je vázán také tlumočník, pokud ho bylo použito, a také všichni ostatní, kteří se z vyznání jakýmkoli způsobem dověděli o hříších“ (kán. 983, § 2).

Předmětem zpovědního tajemství jsou všechny hříchy, ať těžké či lehké, veřejné, tajné, minulé, ale i budoucí, které má kající v úmyslu udělat, přitěžující okolnosti, doplňující údaje obsahující např. jméno spoluviníka, tajný slib čistoty, uložené dostiučinění, odmítnutí rozhřešení a další. Pod zpovědní tajemství naproti

⁷⁰ ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003, s. 37.

⁷¹ *Obřady pokání*. Praha : Česká liturgická komise, 1982, s. 11.

⁷² Zvýrazněno JM

⁷³ Zvýrazněno JM

tomu nespadá sám přístup ke zpovědi či veřejně známá fakta (např. rodinný stav kajícíka).⁷⁴ Kajícík sám není povinen o svém vyznání mlčet, neměl by však zveřejňovat, co mu zpovědník v rámci svátosti smíření řekl, neboť může dojít ke zkreslení, chybné subjektivní interpretaci a tím k diskreditaci zpovědníka.

Zpovědní tajemství může být porušeno přímo či nepřímo. K přímému porušení dochází tehdy, je-li prozrazen obsah vyznání spolu s osobou. K nepřímému porušení dochází, hrozí-li nebezpečí prozrazení osoby v souvislosti s obsahem jejího vyznání, z něhož lze na tuto osobu usuzovat. „Zpovědník, který přímo porušil svátostné tajemství, upadá do exkomunikace nastupující bez rozhodnutí představeného⁷⁵, jejíž prominutí je vyhrazené Apoštolskému stolci (CIC/1983, kán. 1388, § 1); kdo pouze nepřímo, bude potrestán podle závažnosti zločinu“ (kán. 1388, § 1). Tlumočník a ostatní, kteří porušili toto tajemství, budou potrestáni spravedlivým trestem, případně i exkomunikací (kán. 1388, § 2).

Kněz je vázán zpovědním tajemstvím také v případě svědectví před soudem. Podle Kodexu kanonického práva z roku 1983 se za nezpůsobilé svědčit považují: „Kněží, pokud se týká všeho, co se dověděli ze svátostného vyznání, i když je kajícík požádal, aby to sdělili; rovněž to, co někdo slyšel od kohokoliv a jakkoliv při příležitosti svátostného vyznání, nemůže být použito ani jako nepřímý důkaz pravdy“ (kán. 1550, § 2). Zpovědník nesmí využít vědomostí z vyznání hříchů ke škodě kajícíka (kán. 984, § 1); představený nesmí při svých rozhodnutích použít znalostí získaných ve svátosti smíření (kán. 984, § 2). Zpovědník se však může a má za penitenta modlit či k němu změnit přístup ve svátosti smíření (menší přísnost, větší laskavost apod.) Katechismus katolické církve uvádí, že „ten, kdo uděluje tuto svátost, se má za kajícíka modlit a konat pokání a svěřovat ho milosrdenství Pána“ (KKC 1466).

Tato záruka absolutní diskrétnosti, kterou je chráněno vše, co ve zpovědnici zaznívá, je pro penitenta i pro zpovědníka, nakolik je sám kajícíkem, velmi

⁷⁴ Srov. SKOBLÍK, J. *Nova et vetera pro zpovědníky*. Praha : Univerzita Karlova v Praze - nakladatelství Karolinum, 1999, s. 75.

⁷⁵ Jde o tzv. tresty „*latae sententiae*“ /samočinné/, tzn. nastupující spácháním trestného činu, aniž byl trest uložen individuálním právním aktem. Srov. HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 334.

důležitá. Dává možnost upřímně, otevřeně a úplně vyznat hříchy, slabosti a pochybení, o nichž mnohdy neví ani penitentovi nejbližší. Umožňuje mu tak směřovat k odpuštění, smíření a tím i k vlastnímu vnitřnímu uzdravení. Z tohoto důvodu může kněz udělit rozhřešení pouze ve fyzické přítomnosti penitenta. Není tedy možné použít k tomuto účelu telefon nebo e-mail.

4 Kněz nebo psychoterapeut?

Otázka zda zpovědnice nebo ordinace psychologa či psychoterapeuta často zaznívá v souvislosti s diskusí o krizi svátosti smíření. Objevují se názory, že kdyby se lidé lépe a častěji zpovídali, nemuseli by navštěvovat výše zmíněné odborníky. V dnešní době již patrně nikdo nebude popírat potřebu kvalitní psychologické přípravy kněží a pastoračních pracovníků. Na teologických, ale např. i na pedagogických fakultách je studiu psychologie věnována mnohem větší pozornost, než tomu bylo v minulosti. Řada duchovních má dnes vzdělání v psychologii či psychoterapii, za všechny jmenujme např. Maxe Kašparů či Tomáše Halíka, hlubinnou psychologií C.G. Junga se ve své práci inspiruje známý benediktin Anselm Grün, na potřebu tohoto vzdělání upozorňuje ve své apoštolské adhortaci *Reconciliatio et paenitentia* také Jan Pavel II.⁷⁶

Věřícím, kteří dnes přicházejí do zpovědnic, již zpravidla nestačí pouhé mechanické odřikání hříchů a rozhřešení, ale očekávají „ulehčení na duši“ a kompetentní radu ve věcech, které mnohdy zasahují právě do oblasti psychologie. Kněz by měl být schopen rozpoznat, zda problém, se kterým k němu penitent přichází, nepřesahuje rámec jeho kompetencí ve zpovědnici. Jedná se např. o závislost na alkoholu, drogách či herních automatech, o stavy deprese s reálným nebezpečím sebevraždy a o jiné duševní poruchy a nemoci. Rozpozná-li správně symptomy nemoci, může toho, kdo jej žádá o radu, odkázat na odbornou pomoc. Kromě toho mohou znalosti z výše uvedených oborů knězi pomoci při řešení otázky vyhoření či transferu, se kterými se, tak jako pracovníci v jiných pomáhajících profesích, může sám u sebe setkat.

Psycholog i kněz mohou ve svých profesích najít styčné body, vždyť psychologie a teologie mají do určité míry společné formy - rituály, psychologicky nápadné fenomény jako glosolálie, mystické stavy, ale i slova jako duše, zodpovědnost, hřích, vina apod., zpověď však nelze zaměňovat za psychoterapii a psychiatra za jakéhosi „laického zpovědníka“. Jak uvádí již

⁷⁶ Srov. *Reconciliatio et paenitentia: Postsynodální apoštolská adhortace Jana Pavla II. o smíření a pokání v dnešním poslání církve* (2.12.1984). Praha : Zvon, 1996, s. 71.

zmiňovaný Max Kašparů: „Tak jako psycholog není zpovědníkem pro nevěřící, tak není kněz psychologem pro křesťany“.⁷⁷

Rozdíl není jen ve vzdělání, ale především v kompetencích a úkolu. Kněz pomáhá věřícímu správně se orientovat v životě z víry, má být schopen bratrského přijetí, má podporovat proces vnitřního osvobození od chybných náboženských představ („dětské víry“) a vést věřícího ke zdravé religiozitě. Zároveň je také reprezentantem náboženských a etických hodnot. Psycholog pomáhá klientovi řešit vnitřní překážky (nenaplněné potřeby, osobní psychická zranění, různé závislosti, neschopnost odpovědně přijmout realitu aj.), které mu brání vytvořit si zralý vztah k sobě a ke světu.

Podstatný rozdíl je také v chápání hříchu. Hřích je zlo a jak zpověď, tak psychologická analýza usilují o jeho nápravu. Zatímco v teologickém pojetí je však hřích zlo, které člověk koná a které je do určité míry úmyslné - hřích je hříchem do té míry, do jaké je chtěný, je psychoneuróza naopak zlo, kterým člověk trpí nebo jej snáší. Jako nemoc je něčím, co se nám děje proti naší vůli, nikoli co konáme.⁷⁸

S tím souvisí i odlišnost zpovědi a psychoterapie. Ve zpovědi vyznáváme hříchy, kterých jsme se vědomě a svobodně dopustili, projevujeme vůli napravit se a usilujeme o odpuštění. Kromě toho je jasně definováno, že se jedná o hříchy spáchané od křtu nebo od poslední zpovědi. Psychoterapie naproti tomu pojednává o pocitech, emocích, konfliktech, vzorcích chování, myšlenkách aj., které jsou nekontrolovatelné klientovou vůlí, projevují se jako nutkání a působí tak zpravidla proti jeho vůli. Nejsou chápány jako úmyslné konání, ale jako nedobrovolné neštěstí. Psychoterapie se navíc nemůže omezovat jen na určité faktory nabyté během klientova života, tím méně na nějaký ohraničený okamžik („od poslední zpovědi“), ale musí brát v úvahu i zděděné faktory a dispozice.⁷⁹

Zatímco ve svátosti smíření je nezbytná lítost (ať již dokonalá či nedokonalá), bez níž by svátost postrádala smysl, v psychoterapii není (a nemůže být) takovýto

⁷⁷ KAŠPARŮ, M. *Základy pastorální psychiatrie pro zpovědníky*. Brno : Cesta, 2002, s. 11.

⁷⁸ WHITE, V. *Bůh a nevědomí: Teologie versus psychologie*. Praha : Vyšehrad, 2003, s. 152.

⁷⁹ Tamtéž, s. 152 - 153.

vědomý postoj pacienta předem stanoven. Svatá zpověď kromě toho „požaduje určité soustředění vědomé paměti a systematické převyprávění vybraného obsahu této paměti, kdežto analytická zpověď vyžaduje duševní a fyzické uvolnění dovolující volný tok nekontrolované fantazie a suspenzi obvyklé „řízené“ duševní aktivity“.⁸⁰

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že rozdíly mezi svatou zpovědí a psychologickou analýzou jsou tak velké, že mezi nimi nelze najít žádnou souvislost. Ale i svátost smíření má kromě teologické také svou psychologickou a do určité míry terapeutickou hodnotu. Časté a upřímné zpytování svědomí a hlasité osobní formulování hříchů ve zpovědnici mohou vést k plnějšímu uvědomění si sebe sama a ke zralému přístupu k bližním, ke světu a k vlastní religiozitě. Kromě toho každý člověk, a tedy i věřící má občas potřebu „položít hlavu na rameno“⁸¹.

Na druhé straně i v psychologické analýze dochází k něčemu, co se velmi podobá lítosti a co lze nazvat *metanoia*, tak jak ji známe z křesťanského života, tedy k radikální změně mysli, vědomého náhledu a tím i chování a přístupu k životu. Bez tohoto „obrácení“ by analýza nebyla úspěšná. C. G. Jung v roce 1932 prohlásil: „(...) Léčil jsem na stovky pacientů, z nichž většina byli protestanti, menší část Židé a ne více než pět nebo šest bylo věřících katolíků. Mezi všemi mými pacienty v druhé polovině života ... nebyl ani jediný, jehož problém by nakonec nebyl problémem nalezení náboženského náhledu na život, (...) a skutečně se také nevyléčil nikdo z nich, kdo znovu nezískal náboženský náhled.“⁸²

Je však třeba zdůraznit jednu důležitou skutečnost. Ke svátosti smíření přistupujeme, neboť se přicházíme vyznat, vyzpovídat nikoli vypovídat a omlouvat své chyby. „Lidé přicházejí za zpovědníkem s očekáváním a nadějí, že jim poskytne víc než to, co vyplývá z jeho lidských schopností, odborného vzdělání a praktických „klinických“ i osobních životních zkušeností, že má

⁸⁰ WHITE, V. *Bůh a nevědomí: Teologie versus psychologie*. Praha : Vyšehrad, 2003, s. 154.

⁸¹ Srov. SKOBLÍK, J. *Nova et vetera pro zpovědníky*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – nakladatelství Karolinum, 1999, s. 29.

⁸² WHITE, V. *Bůh a nevědomí: Teologie versus psychologie*. Praha : Vyšehrad, 2003, s. 157.

k dispozici slova, jejichž smysl a uzdravující síla vycházejí z hloubky, kterou jmenujeme „svátost“, *mysterion* - posvátné tajemství.⁸³ Ve svátosti smíření je nám viditelným znamením zprostředkována neviditelná Boží milost, která vede k vnitřnímu uzdravení a pokoji. Zpověď bez této svátostné dimenze by byla jen pouhým pokusem o (zpravidla povrchní) psychoterapii⁸⁴.

Jak píše Victor White: „Vyplývá-li (...) prevence nebo méně často léčba psychoneurózy ze svaté zpovědi, je to důsledek vědomých lidských aktivit, jež zahrnuje. Jsou-li však božská milost a odpuštění občas dosahovány skrze procesy psychologické analýzy, může to vyplývat jen z pacientovy odezvy na Boží nezaslouženou milost skrze vnitřní život jeho duše.“⁸⁵ Nejen samotná zpověď, ale i naše lítost nad hříchy a předsevzetí napravit se, musí mít motivaci vyplývající z úcty a lásky k Bohu, z pokory před tímto posledním Základem, Smyslem a Cílem našeho života. Psychologie nám může pomoci přijmout a zpracovat naše závislosti, vnitřní překážky a zranění, ale nikdy nám nemůže dát smysl života. Ten dostaneme jen skrze víru.

⁸³ HALÍK, T. *Noc zpovědníka: Paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 14.

⁸⁴ Tamtéž, s. 14.

⁸⁵ WHITE, V. *Bůh a nevědomí: Teologie versus psychologie*. Praha : Vyšehrad, 2003, s. 158.

Závěr

V úvodu bakalářské práce je položena otázka, jakou úlohu zaujímá kněz ve svátosti smíření a zda kající může své hříchy vyznat přímo Bohu, bez přítomnosti zpovědníka jako prostředníka. V jednotlivých kapitolách jsem se pokusila ukázat jednak proměnlivost vývoje svátosti smíření a postavení kněze v ní, jednak konkrétní kompetence, které kněz musí jako udělovatel této svátosti mít. Text práce jsem rozdělila do čtyř kapitol. V úvodní kapitole jsem v krátkosti pojednala o historii vývoje svátosti smíření. Ukazuji zde, že nelze hovořit o jednotných dějinách této svátosti a že pokání bylo v církvi slaveno veřejně i soukromě, biskupy, kněžími i laiky. Povinnost vyznat těžké hříchy svému farnímu knězi byla stanovena až na IV. lateránském koncilu. Od jednorázového veřejného odpuštění těžkých hříchů došel vývoj k libovolně opakovatelnému tajnému odpuštění nejen těžkých, ale i všedních hříchů. Původně výrazná eklesiologická dimenze svátosti pokání se zeslabovala a postupně se změnila v mnohdy čistě formální pojetí - pouhý výčet hříchů bez opravdové lítosti.

Ve druhé kapitole jsem se zabývala tématem kněze jako služebníka církve. Církev je zde pojata na jedné straně jako instituce s právním rámcem, v němž musí kněz splňovat určité podmínky pro výkon své služby. Ty jsou obsaženy v Kodexu kanonického práva, jehož kánony zavazují jak zpovědníka, tak kajícího a vytvářejí právní rámec svátosti smíření. Ačkoli znění zákonů je strohé, přesné a může působit formálně, obsahuje v sobě kanonický aspekt také dimenzi pastorační a psychologickou. Církev však není jen viditelným společenstvím s vnější organizací a hierarchickou strukturou. Je také svátostí Krista a kněz je ten, kdo zprostředkovává usmíření jednotlivce s celým tajemným tělem Kristovým a s Bohem, což nachází výraz v aspektu eklesiologickém.

V následující, třetí kapitole, jsem se věnovala tématu kněze jako prostředníka mezi Bohem a penitentem. Vycházím z antropologického hlediska - ve svátosti smíření se penitent neseťkává jen s Bohem, ale také s konkrétním člověkem a vstupuje s ním do interakce. Důležitým prvkem svátosti smíření je proto komunikace, která - jak ukazuji - může probíhat na několika rovinách. Následně

se zabývám vztahem kněze k Bohu. Ten se uskutečňuje ve dvou směrech. Kněz je na jedné straně znamením milosrdné odpouštějící Boží lásky a jeho prostřednictvím se kající smiřuje s církví a Bohem. Zároveň však sám stojí před Bohem jako hříšník, není „nad“ penitentem, ale vedle něho jako jeho spolubratr a spoluhříšník. Toto je východiskem pro úvahy nad vztahem kněze k penitentovi a nad třemi tradičními úlohami, které kněz ve svátosti smíření zastává - úlohou soudce, lékaře a učitele. Třetí kapitolu uzavírá téma zpovědního tajemství, v němž zdůrazňuji především nutnost oboustranné důvěry. Zpovědník předpokládá, že se penitent upřímně vyznává ze všech - zejména těžkých - hříchů, penitent na druhé straně musí mít jistotu, že jeho zpověď bude chráněna svátostnou pečeti zpovědního tajemství.

V závěrečné kapitole se zamýšlím nad shodami či rozdíly v přístupu kněze a psychologa/psychoterapeuta ke „klientovi“ a nad odlišným pojetím hříchu. Upozorňuji zde na potřebu kompetence zpovědníka v psychologické oblasti, zejména v souvislosti s rozpoznáním nemocí s možným suicidním chováním. Dále ukazují, že kromě některých shodných rysů, jako je např. potřeba zásadní změny náhledu na vlastní život, která je společná analýze i svaté zpovědi, není svátost smíření myslitelná bez své „svátostné dimenze“, kterou se zásadně odlišuje od jakékoli psychoterapie.

Cílem práce bylo přiblížit na základě dostupných pramenů různé aspekty kněžské služby, tak, jak by jim mohl porozumět člověk, který není věřící v církevní slova smyslu. Vzhledem k rozsahu práce nebylo možné zabývat se podrobně všemi hledisky, snažila jsem se však zpracovat jednotlivá témata - i přes jejich stručnost - s co největší srozumitelností. Svátost smíření je navýsost osobní a intimní setkání hříšníka s Bohem. „Nikdo na jeho místě nemůže činit pokání, nikdo žádat o odpuštění jeho jménem“.⁸⁶ A právě v tomto okamžiku „osamocení hříšníka ve vlastní vině“⁸⁷ přichází na pomoc zpovědník se svou radou a bratrskou křesťanskou pomocí.

⁸⁶ *Reconciliatio et paenitentia: Postsynodální apoštolská adhortace Jana Pavla II. o smíření a pokání v dnešním poslání církve* (2.12.1984). Praha : Zvon, 1996, s. 79.

⁸⁷ Tamtéž, s. 79.

Seznam zdrojů

Prameny:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Praha : Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5.

DENZINGER, H., SCHÖNMETZER, A. *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum.* Ed. 36. Freiburg im Breisgau : Herder, 1965. ISBN 84-254-0866-0.

Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-467-9.

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.

Kodex kanonického práva. Praha : Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.

Obřady pokání. Praha : Česká liturgická komise, 1982. ISBN nevedeno.

Reconciliatio et paenitentia: Postsynodální apoštolská adhortace Jana Pavla II. o smíření a pokání v dnešním poslání církve (2.12.1984). Praha : Zvon, 1996. ISBN 80-7113-158-X.

Spisy apoštolských otců. Přel. D. Drápal, J. Sokol, L. Varcl. 3. revid. vyd. Praha : Kalich, 2004. ISBN 80-7017-003-4.

Literatura:

ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj.* Praha : Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-420-1.

AUGUSTYN, J. *Příprava na svátost smíření.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-407-5.

AUGUSTYN, J. *Svátost smíření: Inspirace nejen pro zpovědníky.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-532-2.

DOLISTA, J. *O podstatě kněžské služby.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-016-9.

EXELER, A. et al. *Zum Thema Buße und Bußfeier.* Stuttgart : KBW, 1971. ISBN 3-460-09061-8.

GRÜN, A. *Škola odpuštění: Cesty ke smíření*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-653-1.

HAHN, S. *Bože, buď milostivý*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2006. ISBN 80-968638-5-1.

HALÍK, T. *Noc zpovědníka: Paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-777-6.

HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002. ISBN 80-86432-26-2.

KAŠPARŮ, M. *Základy pastorální psychiatrie pro zpovědníky*. Brno : Cesta, 2002. ISBN 80-7295-031-2.

KOLÁŘ, P. *Také se neradi zpovídáte?* Praha : SOCIETAS, 1994. ISBN neuvedeno.

McMANUS, J. *Uzdravující síla modlitby*. Praha : Pastorační středisko AP, 1995. ISBN neuvedeno.

NIKOLASCH, F. *Die Feier der Buße: Theologie und Liturgie*. Würzburg : Echter Verlag, 1974. ISBN 3 429 00347 4.

PIŤHA, P. *Zpověď, svátost smíření*. Praha : Poustevník, 2006. ISBN 80-86610-19-5.

ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-547-4.

SKOBLÍK, J. *Nova et vetera pro zpovědníky*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – nakladatelství Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-931-6.

WHITE, V. *Bůh a nevědomí: Teologie versus psychologie*. Praha : Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-517-8.

ZERHAU, L. *Svátostné pokání v různých liturgických tradicích: Aktuálnost dějinného bohatství liturgických forem a teologických pohledů*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2003. ISBN 80-86715-07-8.

ZULEHNER, P. M. *Umkehr, Prinzip und Verwirklichung: am Beispiel Beichte*. Frankfurt am Main : Knecht, 1979. ISBN 3-7820-0418-3.

Internetové odkazy:

BAUMGARTNER, K. Eine neue Chance für die Beichte? In *IMPULSE für die Pastoral 1/2007*. (2007). [online]. [cit. 2007-10-13]. Dostupné na WWW : <<http://www.seelsorgeamt-freiburg.de/fileadmin/gemeinsam/ifp/ifp-2007-1.pdf>>.

HALÍK, T. *Církev a „částečně identifikování“* (9.5.2004) [online]. [cit. 2007-10-13]. Dostupné na WWW : <http://www.halik.cz/clanky/cirkev_ident.php>.

HALÍK, T. *Pro lidi musíme být partnery v jejich hledání*. (duben 2006) [online]. [cit. 2007-10-13]. Dostupné na WWW : <http://www.halik.cz/rozhovory/katolicky_tydenik_duben2006.php>.

La Didachè ou l'enseignement des douze apôtres. [online]. [cit. 2008-03-18]. Dostupné na WWW : <<http://www.encyclopedie-universelle.com/didache.html>>.

Seznam zkratk

C / LG – Konstituce věroučná o církvi / Lumen gentium

Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-467-9.

CIC – *Kodex kanonického práva*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.
/Codex iuris canonici/

DS – DENZINGER, H., SCHÖNMETZER, A. *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Ed. 36. Freiburg im Breisgau : Herder, 1965. ISBN 84-254-0866-0.

KKC – *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.

Abstrakt

MARYŠKOVÁ, J. *Úloha kněze ve svátosti smíření*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevního a civilního práva. Vedoucí práce J. Kašný.

Klíčové pojmy: svátost smíření, zpovědník, penitent

Práce pojednává o úloze kněze ve svátosti smíření, snaží se zodpovědět otázku o významu kněze jako prostředníka mezi Bohem a člověkem. Práce je zaměřena teoreticky a zabývá se v ní různými aspekty kněžské služby. Stručně se věnuji pohledu do historie vývoje svátosti smíření, podrobněji se pak zabývám eklesiologickým a kanonickým aspektem a zejména vztahem zpovědníka k Bohu a interakcí zpovědník - penitent. V této souvislosti pojednávám o třech tradičních úlohách kněze ve svátosti smíření - úloze soudce, lékaře a učitele. Pozornost je věnována také zpovědnímu tajemství. V závěru práce nastiňuji rozdíly mezi knězem a psychoterapeutem a možné souvislosti či rozdíly svaté zpovědi a psychologické analýzy.

Abstract

The role of the Priest in the Sacrament of Reconciliation

Key terms: Sacrament of Reconciliation, confessor, penitent

The work treats the role of Priest in the Sacrament of Reconciliation, it tries to answer the question about meaning Priest as mediator between God and man. This work is theoretical and deals with various aspects of the priesthood service. It gives short insight into history of the Sacrament of Reconciliation development. It is focused on ecclesiological and canonical aspects and especially on the relation of confessor to God and interaction confessor - penitent. There are also mentioned three traditional roles of Priest in the Sacrament of Reconciliation - role of a judge, doctor and teacher in this connection. Attention is also dedicated to the sacramental seal. And finally, work outlines some differences between the Priest and psychotherapist and possible connections or differences of the Holy Confession and psychological analysis.